

snoj neutralnosti društvenih nauka. Po njegovom mišljenju, vrednosti služe kao kriterijumi pomoću kojih se određuje predmet proučavanja, one upućuju naše interesovanje u određenom pravcu i pokazuju koje aspekte društvene stvarnosti treba proučiti. I to je sve. Time se njihova uloga završava. Operacija dovođenja u vezu s vrednostima, pomoću koje se, u stvari, određuje polazna tačka istraživanja, nema nikakve veze s vrednosnim procenjivanjem. U društvenim naukama nema mesta vrednosnim sudovima.²⁹ Zadatak ovih nauka je da opišu i objasne stvarnost, a ne da ocene koliko je ona u skladu s nekim idealom. U tom pogledu nema nikakve razlike između prirodnih i društvenih nauka. Kao i prirodne nauke, društvene nauke se moraju držati onoga što jeste i prepustiti filozofiji da raspravlja o tome šta treba da bude. Ovo ograničenje Veber uvodi zbog toga što smatra da u sferi vrednosti postoji nepomirljiv sukob između pojedinih elemenata i da je pluralizam krajnjih smislaonih orijentacija prema svetu praoinjenica istorijskog iskustva. Razume se, Veber ne tvrdi da nauka nema šta da traži na području vrednosti i da treba da se zaustavi pred njima. U stvari, objektivna kritika vrednosti i vrednosnih sistema je jedan od vrlo važnih zadataka koji se postavlja pred društvene nauke. Ali nauka nije u stanju da dokaže osnovanost nijednog vrednosnog sistema niti pogleda na svet koji se na njemu osniva. Nauka može samo da pomogne čoveku da otkrije šta stvarno hoće, to jest kakvo je idealno vrednosno značenje njegove volje, i šta može, to jest kakva su sredstva podesna za ostvarenje željenog cilja i kakve posledice, pored eventualnog uspeha, može izazvati upotreba tih sredstava u konkretnom slučaju. Sve ostalo je stvar filozofskog razmatranja i, naravno, moralne odluke.

²⁹ Svoje shvatanje Veber je izložio na mnogim mestima, a naročito u članku »Der Sinn der 'Wertfreiheit' der soziologischen und ökonomischen Wissenschaften«, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, str. 451—502. Svojevremeno, njegovo shvatanje je izazvalo žučne polemike. Ono je i danas aktualno. Vidi, na primer, Ralf Dahrendorf, »Sozialwissenschaft und Werturteil«, *Gesellschaft und Freiheit: Zur soziologischen Analyse der Gegenwart* (München: R. Piper, 1961), str. 27—48.

S obzirom da u središtu svih Veberovih socioloških proučavanja stoji kapitalizam kao celovit društveno-ekonomski sistem, očekivalo bi se da će polazna tačka njegovog pokušaja da zasnuje sociologiju kao posebnu društvenu nauku biti društvo kao relativno samostalna iskustvena celina, a ne po-jedinac. Drugim recima, očekivalo bi se da će u okviru svojih metodoloških razmatranja Veber razviti jedno prevashodno univerzalističko i realističko shvatanje društva, to jest jedno shvatanje po kome društvo predstavlja stvarnost posebne vrste. Međutim, suprotno takvom očekivanju, Veberovo shvatanje društva je izrazito individualističko i nominalističko po karakteru. Budući krajnje nepoverljiv prema metafizičkim spekulacijama i stalno prezajući od mogućnosti hipostaziranja kolektivnih pojmova, to jest pretvaranja pojmovnih apstrakcija u nadljudska suštastva, Veber polazi od pojedinca. On smatra da se društvo može shvatiti samo kao proizvod ili način organizacije specifičnih radnji pojedinaca i da, prema tome, osnovna jedinica sociološke analize može biti samo čovek i njegovo delanje, odnosno delanje većeg broja pojedinaca.³⁰ Ovo nominalističko shvatanje ima duboke korene u Veberovoj kritici idealističke tradicije u društvenim naukama: ono se suprotstavlja organskom shvatanju društva koje je predstavljalo okosnicu gotovo svih važnijih teorijskih pokušaja u evropskoj društvenoj misli onoga doba. Zanimljivo je da je organsko shvatanje društva, koje se u Nemačkoj uglavnom razvilo pod okriljem Hegelove ideali-

³⁰ *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, str. 415—416. Uz izlaganje u tekstu vidi Hans H. Gerth and C. Wright Mills, »Introduction«, *From Max Weber: Essays in Sociology* (New York: Oxford University Press, 1947), str. 53—61. Za šire razmatranje logičkih pitanja, vidi Friedrich A. Hayek, *The Counter-Revolution of Science* (Glencoe, Ill: The Free Press, 1952), str. 25—35, 36—43, 53—63; Karl R. Popper, *The Poverty of Historicism* (London: Routledge and Kegan Paul, 1957), str. 17—19, 76—83, 147—150; Quentin Gibson, *The Logic of Social Enquiry* (London: Routledge and Kegan Paul, 1960), str. 92—112. Zanimljiva zapažanja o društveno-političkoj pozadini sukoba između individualističkog i univerzalističkog shvatanja društva mogu se naći u knjizi Leon Bram-Bon, *The Political Context of Sociology* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1961), str. 11—26.

stičke filozofije, u Francuskoj i drugim evropskim zemljama našlo dosta pristalica među pozitivistički orijentisanim misliocima. U znatno izmenjenom i prečišćenom obliku, ovo shvatanje je naročito otvoreno i energično zastupao veliki pobornik pozitivizma u sociologiji Emil Dirken, nesumnjivo najznačajniji Veberov savremenik.

Ali nisu to bila samo strahovanja od metafizičkih implikacija univerzalističkog stanovišta koja su Vebera navela da se odluči za nominalističko shvatanje. Mada je odlučno odbacivao svaki pokušaj da se istorija shvati kao proces objektivizacije apsolutnog duha ili kao poprište sukoba nadljudskih sila koje se radi ostvarenja svojih ciljeva služe ljudima kao oruđima (što je bila omiljena tema filozofsko-istorijskih spekulacija mnogobrojnih Hegelovih sledbenika), Veber nije bio zaslepljen pozitivist koji priznaje da postoji samo ono što se neposredno može iskusiti pomoću čula. U stvari, u svom zasnivanju nominalističkog i individualističkog pogleda na društvo Veber se rukovodio jednim posebnim razlogom. Po njegovom mišljenju — s kojim smo se susreli već u prethodnom odeljku, prilikom razmatranja onog shvatanja koje tvrdi da je društvena stvarnost iracionalna po karakteru — društvene nauke imaju posla sa svesnim zbivanjima, a ne s običnim prirodnim događajima. One teže da razumeju, a ne samo da objasne pojave koje su predmet njihovog proučavanja. Međutim, s obzirom na ovo »više« što nasuprot objašnjenju pomoću posmatranja pruža razumevanje pomoću tumačenja, situacija je unapred jasna: samo čovek može biti nosilac smislaono orijentisanog delanja ili, drugim recima, samo je čovek u stanju da se svesno rukovodi određenim ciljevima i da bira između različitih mogućnosti i, utoliko, ljudsko delanje je jedino što možemo razumeti. Sve ono što je ispod ili iznad čoveka ostaje nerazumljivo, bilo da su u pitanju pojedini delovi ili elementi koji sačinjavaju čovekovo biološko i psihološko biće ili neke društvene tvorevine u koje čovek ulazi kao njihov član. Nema nikakvih prirodnih elemenata ili fizičko-hemijskih procesa koji bi imali ma kakvo značenje, kao što nema ni kolektivnih ličnosti koje delaju.

Naravno, Veber zna dobro da se čovek može posmatrati i sa prirodnonaučnog stanovišta i da se do tančina može objasniti mehanizam funkcionisanja pojedinih elemenata njegove

prirode. Ali on s pravom tvrdi³¹ da se ponašanje tih elemenata ne može razumeti. Isto tako, Veber je sasvim načisto s tim da se sa određenog naučnog stanovišta, recimo sa stanovišta pravne nauke, pojedine društvene tvorevine kao što su, na primer, država, udruženje ili privredno preduzeće mogu shvatiti kao ličnosti, to jest kao nosioci prava i obaveza ili kao izvršioci pravno relevantnih radnji. Ali on izričito tvrdi da su sve kolektivne ličnosti obične hipotetičke konstrukcije, a ne nešto što stvarno postoji. Sa sociološkog stanovišta, pomenute društvene tvorevine treba shvatiti kao spletove međusobno povezanih pojedinačnih radnji i treba ih bez izuzetka svesti na delanje koje se može razumeti, to jest na delanje konkretnih ljudi koji u njima učestvuju. I pošto se osnovna razlika između prirodnih i društvenih nauka sastoji upravo u tome što se u ovom poslednjem slučaju predmet proučavanja može i razumeti, pored toga što se može objasniti, Veber je, očigledno, bio prinuđen da prihvati nominalističko shvatanje društva. Šta bi drugo mogla biti polazna tačka sociologije koja se bavi razumevanjem nego čovek i njegovo delanje, ako je već ljudsko delanje jedino što možemo razumeti?

U vezi s Veberovim shvatanjem društva moglo bi se najpre primetiti ovo. Time što društvo svodi na zbir pojedinaca i uzroke svih društvenih pojava traži u ravni pojedinačnog delanja, Veber gubi čvrsto tlo pod nogama. On ne uviđa da na taj način, u stvari, lišava svoje shvatanje prave sociološke dimenzije. I što je ne manje rđavo, time što se odlučuje za nominalističko shvatanje društva on grubo vređa jedan metodološki princip na kome se u krajnjoj liniji osniva njegovo antropološko shvatanje. Sasvim u duhu liberalne tradicije engleske ekonomske škole, Veber primenjuje na društvo onaj isti način posmatranja koji prirodne nauke primenjuju na prirodu, a pomoću koga se, kako sam kaže, čovek ne može razumeti u onome što ga karakteriše kao kulturno biće. Drugim recima, Veber na jednoj strani preporučuje ono što na drugoj proglašava neprikladnim. Jer kad je u pitanju društvo, Veber smatra da redukcioniističko rešenje jedino može

³¹ *Ibidem*, str. 415.

da dovede do željenih rezultata, a kad je reč o čoveku, on tvrdi da redukcionizam ne vodi nikud. Sta to bliže znači, pokazaćemo odmah.

Što se tiče čoveka, Veber usvaja gledište da se viši stupnjevi stvarnosti ne mogu svesti na niže. On smatra da se ljudsko delanje ne može razumeti pomoću njegovih sastavnih elemenata. Ispitivanjem pojedinih elemenata mogu se, doduše, dobiti dragocena saznanja o uzročnim odnosima, ali se ne može prodreti u središte same stvari, to jest ne može se shvatiti zašto čovek čini ono što čini a ne nešto drugo. Kao što se vidi, Veber, u stvari, tvrdi da je čovek jedna jedinstvena celina koju ne možemo svesti na zbir njenih delova. Međutim, kad pređe na razmatranje društva, Veber odbacuje pomenuto shvatanje o relativnoj samostalnosti pojedinih stupnjeva stvarnosti. On smatra da društvo nema nikakvih posebnih svojstava koja bi bila nezavisna od pojedinaca koji su njegovi članovi i da se u potpunosti može razumeti i objasniti pomoću pojmova koji upućuju na specifične individualne radnje. Lako je otkriti da ovo odstupanje nema nikakvog opravdanja. Jer ako je redukcionističko stanovište neprikladno u prvom slučaju, zašto bi trebalo verovati da je prikladnije u drugom?

Dalje bi se moglo primetiti da se Veberovo shvatanje društva osniva na pogrešnoj pretpostavci da su društvene pojave prvenstveno subjektivne prirode. Mada umnogom predstavlja opravdanu reakciju na pozitivističko shvatanje, koje društvene pojave izjednačava sa stvarima, to jest uzima ih kao nešto što postoji nezavisno od pojedinaca, Veberovo shvatanje ide predaleko. On precenjuje važnost psihičke strane društvenog života. Pošavši od ljudskog delanja kao osnovnog elementa društvene stvarnosti, Veber završava u vodama subjektivizma i psihološkog naturalizma. On veruje da je ljudsko delanje izrazito voljno po karakteru, to jest da čovek uvek teži ostvarenju izvesnih ciljeva, bilo svesno i namerno, bilo pod pritiskom navike ili emocionalnih poriva. Zbog svega toga, Veberov individualistički metod ima prevashodno psihološko značenje. Uprkos tome što na jednom mestu izričito kaže da sociologiju interesuju samo nestvarni smisaoni sadržaji a ne stvarni psihički doživljaji i da, utoliko, psihologija nije i ne

može biti osnov sociologije,³² Veber je, u stvari, pridavao izuzetan značaj psihičkim elementima kao uzročnim komponentama ljudskog delanja. Stoga njegovo ograđivanje od psihologije ne treba uzeti ozbiljno. Ono je naknadno uneto u njegov metodološki uvod za delo *Privreda i društvo*, očito pod uticajem Huserlovog (Husserl) fenomenološkog shvatanja i Rikertove teorije razumevanja³³, a nije u skladu ni s mnogim drugim tačkama njegovog metodološkog programa ni s tim kako je on stvarno proučavao društvenu stvarnost.

Međutim, individualna stanja svesti i volje nisu ni jedini ni najvažniji sastavni deo društvene stvarnosti, a još manje se pomoću njih može objasniti sve što se događa u društvenom životu. Čak bi se moglo reći da se pomoću subjektivnih činilaca malo šta može objasniti. I to ne samo zbog toga što ljudi nisu u stanju da predvide sve moguće posledice svog delanja, tako da je krajnji rezultat često nešto sasvim drugo od onoga što se htelo da postigne, već pre svega zbog toga što u svakom društvu postoji niz manje ili više trajnih strukturnih oblika koji nameću određene granice ljudskom ponašanju i što svaka društvena situacija ima vlastitu, objektivnu logiku koja dejstvuje nezavisno od pojedinaca, njihovih namera i pobuda. Uostalom, kao sociolog, Veber je dobro znao kako za ono tragično iskustvo potpunog raskoraka između namere i ostvarenja, tako i za ulogu objektivnih činilaca u društvenom životu. U svojim sociološkim proučavanjima on se ne pridržava slepo svog nominalističkog shvatanja. Staviše, on primjenjuje jedan analitički postupak koji nesumnjivo prekoračuje okvire njegovog metodološkog programa. Uprkos tome što u svojim metodološkim razmatranjima daje prevagu subjektivnim činiocima i smatra da u središtu svih društvenih zbivanja stoji čovek sa svojim potrebama, željama i namerama, Veber zanemaruje psihološke uzroke čim pređe na sociološki teren. Njega interesuju pojedini društveni

³² *Wirtschaft und Gesellschaft*, str. 9.

³³ Bilo bi, svakako, korisno proučiti u pojedinostima Veberov odnos prema Huserlu. Inače, što se tiče njegovog odnosa prema Rikertu, stvar je jasna: mada se u mnogim važnim tačkama držao Rikerta, Veber je precenjivao svoj dug prema njemu. Staviše, neka njegova vrlo važna metodološka rešenja nemaju nikakvih dodirnih tačaka s Rikertovim shvatanjem. O razlici između Veberove i Rikertove teorije razumevanja, vidi Alexander von Schelting, *op. cit.*, str. 370—373.

oblici u široj društveno-istorijskoj perspektivi i on objašnjava mnoge društvene ustanove pomoću njihovih funkcija u društvenom sistemu, a ne pomoću namera i pobuda pojedinaca koji u njima učestvuju. Jedan sociolog takvog ranga kakvog je bio Veber, teško je mogao da učini išta drugo.

Pa ipak, i pored sve slabosti i ograničenosti Veberovog shvatanja društva, treba reći da nominalizam nije poslednja reč njegovog metodološkog programa. U svom poslednjem radu posvećenom metodološkim pitanjima, u svom uvodu za delo *Privreda i društvo*, koji je napisao posle bogatog istraživačkog iskustva, Veber odaje puno priznanje jednoj varijanti univerzalističkog shvatanja društva poznatoj pod imenom sociološkog funkcionalizma.³⁴ U punom uverenju da time nimalo ne dira u temelje svog metodološkog programa, Veber kaže da funkcionalno stanovište odlično može da posluži kao najopštiji orijentacioni okvir za sociološko proučavanje društvenih pojava. Staviše, on smatra da je heuristička vrednost ovog stanovišta tako nesumnjiva da je izlišno dokazivati njegovu važnost. Jer samo ovo stanovište je u stanju da skrene pažnju na izvesne tipične oblike društvenog delanja koje je važno razumeti i protumačiti s obzirom na značenja koja im pojedinci pridaju. Da bi se, naime, uopšte moglo prići sociološkom proučavanju društvene stvarnosti, mora se najpre znati koje je delanje u funkcionalnom pogledu neophodno za održavanje društva u ravnoteži, to jest kakvu ulogu ima neki oblik organizacije specifičnih radnji pojedinca u okviru društvenog sistema kao celine. Ali pošto je, zajedno s Diltajem, bio čvrsto uveren da se društvene nauke razlikuju od prirodnih nauka po tome što imaju posla s psihičkim pojavama, Veber se nije upuštao u detaljnije razmatranje funkcionalnog stanovišta u sociologiji. Njemu je izgledalo da se najpreči i najvažniji zadatak metodološkog razmatranja sastoji samo u tome da razvije sve logičke konkvencije koje proističu usled pomenute razlike. Stoga se on ograničava na nekoliko kratkih napomena.

³⁴ *Ibidem*, str. 7—9. Uz ovo i dalje, vidi i Talcott Parsons, »Introducion«, *Max Weber: The Theory of Social and Economic Organization*, Translated by A. M. Henderson and Talcott Parsons (Glencoe, Ill: The Free Press, 1947), str. 18—23. Opširno kritičko razmatranje funkcionalnog stanovišta u sociologiji može se naći u mojoj knjizi *Problemi sociološkog metoda* (Beograd: Savremena škola, 1962), str. 263—310.

Po Veberu, funkcionalno stanovište krije u sebi jednu opasnost. Ako se izgubi iz vida da su osnovni pojmovi funkcionalne analize obične heurističke maksime, onda može doći do strahovite zablude. U tom slučaju, naime, analitički instrumenti lako mogu dobiti metafizički status. A time se zatvara put sociološkom proučavanju. Jer sociološko proučavanje, po Veberovom mišljenju, počinje tek onda kad se postavi pitanje: čime se rukovode pojedinci koji učestvuju u nekom društvenom odnosu ili, drugim recima, koje pobude određuju njihovo delanje? Na taj način, Veber vjeruje da je na metodološkom planu uspostavio čvrstu vezu između funkcionalnog stanovišta i svog nominalističkog shvatanja društva. Međutim, bliže upoznavanje Veberove teorije društvene strukture i, možda još više, njegove teorije društvene organizacije pokazuje da je Veber-sociolog bio daleko manje nominalistički nastrojen nego Veber-metodolog. Čak bi se moglo reći da je, u celini uzev, Veberova sociologija u velikoj meri prožeta funkcionalnim načinom mišljenja.

RAZUMEVANJE I UZROČNO OBJAŠNJENJE

Ranije smo već rekli da Veberov obračun s prošlošću nije bio radikaln i da je njegova kritika idealističke tradicije u društvenim naukama, ma koliko oštra i duboka u pojedinstima, stala na pola puta. Tome treba dodati da je u pozitivnom razvijanju svog programa Veber pokazao izvanredno mnogo obzira prema idealističkim shvatanjima; mnogo više nego što bi se verovalo da može pokazati čovek koji se onolikom žestinom sručio na svoje nekadašnje učitelje. Kao da je naknadno uvideo da potpun raskid s prošlošću ne vodi nikud i da se sociologija ne može postaviti na čvrste temelje napuštanjem idealističkih okvira, već samo povezivanjem najvažnijih elemenata idealističke i pozitivističke tradicije u jednu skladnu celinu. Nastojanje u tom pravcu moglo se zapaziti već kod izlaganja epistemoloških pretpostavki Veberove metodologije. Uprkos tome što polazi od pozitivističkog shvatanja nauke, Veberovo razmatranje odnosa između prirodnih i društvenih nauka sadrži niz idealističkih premisa. Ali to se još jasnije može videti kad se pređe na detaljnije upoznavanje Veberovih konkretnih metodoloških

rešenja. U prvom redu u vezi s određivanjem prirode i zadataka sociologije. Kao što smo već pomenuli, Veber postavlja sociologiji dvostruk zadatak: ona treba da razume i protumači društveno delanje, ali u isti mah i da uzročno objasni njegov tok i posledice. Kako treba shvatiti ovu karakterističnu crtu Veberovog metodološkog programa? Kakav je odnos između razumevanja i uzročnog objašnjenja u okviru Veberovog shvatanja sociologije?

O samom pojmu razumevanja Veber nije rekao mnogo. Smatrao je da je razumevanje osnovni metodološki postulat društvenih nauka i da tu nema šta da se raspravlja. Pa ipak, Veber je jasno stavio do znanja da razumevanje nije obično intuitivno uživanje u duševna stanja drugih, niti doživljavanje u mašti tuđih osećanja i raspoloženja (kao što su mislili mnogi njegovi idealistički nastrojani savremenici). Po Veberovom mišljenju,³⁵ razumevanje je jedan oblik saznanja. I to jedan oblik saznanja koji je svojstven samo društvenim naukama. Razumevanje pretpostavlja istovetnost subjekta i objekta saznanja, a razlikuje se od drugih oblika saznanja po tome što ima najviši stepen jasnosti i izvesnosti. Ono se sastoji u otkrivanju stvarnih psihičkih doživljaja, to jest unutrašnjih motiva koji predstavljaju smisaoni osnov ljudskog delanja. I pošto u svetu prirodnih zbivanja nema nikakvih unutrašnjih, subjektivnih elemenata koji dejuju kao uzročni činioci, pomoću metoda razumevanja može se prići samo čoveku a ne i prirodi.

U pozadini Veberovog shvatanja o razumevanju kao osnovnom metodološkom postulatu društvenih nauka stoji uverenje da su idejni činioci jedna od vrlo važnih poluga ljudskog ponašanja. Drugim rečima, Veber insistira na metodi razumevanja samo zbog toga što značenja izjednačava sa stvarnim motivima. Štaviše, Veber smatra da je ljudsko delanje predmet sociologije samo ukoliko poseduje značenje. Pri tom, on misli na subjektivno značenje koje ljudi pridaju svom spoljašnjem ponašanju, a ne na neko objektivno »tačno« ili u metafizičkom smislu »pravo« značenje. U pitanju je, dakle, ono što ljudi stvarno misle u konkretnoj situaciji, a ne ono što bi sa nekog određenog stanovišta trebalo da misle. Inače, razumevanje može biti intelektualno ili emocionalno, što za-

visi od naše prijemčivosti za različita duševna stanja koja utiču na pravac ljudskog delanja. Ali u svakom slučaju, sposobnost da se u mašti doživi pobuda koja leži u osnovi nekog ponašanja nije neophodna pretpostavka razumevanja. Sposobnost za ovako doživljavanje samo povećava unutrašnju oči-glednost smisaonog tumačenja. Prema tome, moguće je razumeti najrazličitije pobude kojima se ljudi rukovode, bez obzira da li je ponašanje racionalno ili iracionalno po karakteru, to jest nezavisno od toga da li pobude predstavljaju po-desno sredstvo za postizanje cilja koji se ima pred očima ili sadrže samo običnu reakciju na neko uzbuđenje. Bitno je da se pobude dovedu u vezu sa spoljašnjim ponašanjem.

Ali Veber zna dobro da je saznanje koje se dobija pomoću metoda razumevanja krajnje problematično. Uzeto za sebe, razumevanje otkriva samo mogućnu vezu između unutrašnjeg stanja i spoljašnjeg toka događaja. Ono je daleko od toga da uspostavlja nesumnjivu vezu između uzroka i posledice. Razumevanje otežavaju dve stvari. S jedne strane, pojedinci često ni sami ne znaju kakvo je stvarno značenje njihovog delanja, delom zbog toga što su izloženi različitim, katkad i suprotnim nadražajima, a delom i zbog toga što razni procesi potiskivanja zamagljuju pravo stanje stvari. S druge strane, pojedini oblici ponašanja, koji spolja izgledaju isti ili slični, često imaju sasvim različita značenja za one koji delaju. Jedini način da se razumevanje zaštiti od mogućnih proizvoljnosti bio bi ovaj: uporediti predloženo tumačenje sa stvarnim tokom događaja, to jest proveriti iskustvenim putem da li je ono što je smisaono adekvatno u isti mah i uzročno adekvatno. Samo u slučaju pozitivnog ishoda ovog proveravanja može se uzeti da predloženo tumačenje stvarno objašnjava zašto neko čini ono što čini.

Kao što se vidi, razumevanje zauzima sasvim posebno mesto u okviru Veberovog shvatanja sociologije. Ono nema nikakvu samostalnu ulogu, već predstavlja obično heurističko sredstvo, to jest sredstvo pomoću koga se mogu postaviti naučne hipoteze. Osnovni princip naučnog objašnjenja ostaje princip uzročnosti.³⁶ Na taj način Veber nesumnjivo daje pre-

³⁵ *Ibidem*, str. 3–4. Vidi i Dieter Henrich, *op. cit.*, str. 44–65.

³⁶ U svom članku o objektivnosti društvenonaučnog saznanja Veber izričito kaže da je ovaj princip pretpostavka naučne delatnosti uopšte (*loc. cit.*, str. 186).

vagu pozitivističkom stanovištu u društvenim naukama. Jer pozitivističku shvatanje karakteriše upravo zahtev da se pri proučavanju društvenih pojava primeni logika uzroka i posledice, to jest onaj isti princip kojim se služimo prilikom proučavanja prirodnih pojava. Ali pre nego što predemo na izlaganje Veberove sheme za proveravanje uzročne relevantnosti pojedinih činilaca, zadržimo se još malo na metodu razumevanja.³⁷ U svom metodološkom programu Veber pominje jednu varijantu razumevanja koja apstrahuje od stvarnih psihičkih doživljaja i bavi se značenjima van konteksta ljudskog delanja. Ovu drugu vrstu razumevanja Veber naziva »neposredno razumevanje«, ali ne uspeva da je jasno odvoji od one o kojoj je dosad bilo reci. Izgleda da je Veber hteo da prilagodi svoje shvatanje Rikertovoj teoriji razumevanja, a možda i da naknadno skrene pažnju na jednu važnu stranu svog bogatog istraživačkog iskustva. U pitanju je razumevanje nestvarnih smisaonih sadržaja, to jest bezvremenih značenja koja su apstrahovana iz stvarnih psihičkih procesa preko kojih se ispoljavaju.

Zadatak ove druge vrste razumevanja je da otkrije najdublje idealne korene smisaonih sadržaja koji leže u osnovi pojedinih motiva, to jest da uključi ove sadržaje u šire smisaone celine. Za razliku od pravca kojim se kreće razumevanje prve vrste, značenja se ovde uzimaju kao elementi jednog idealnog sistema, a ne kao delovi sheme sredstvo—cilj. Odnosi između pojedinih elemenata nisu uzročni odnosi, već smisaoni odnosi, što znači da svaki idealni sistem predstavlja skladnu celinu smisaono povezanih delova. Kad je u pitanju sistem ideja, onda je veza između pojedinih elemenata logičke prirode, što je samo jedan vid smisaone veze. Razume se, sociologija se interesuje za ove idealne sisteme zbog toga što su oni posredno relevantni za razumevanje ljudskog delanja. Ali da bi se uopšte moglo govoriti o relevantnosti pojedinih idealnih sistema za razumevanje konkretnih motiva kojima se ljudi rukovode, ovi sistemi se moraju najprije razumeti nezavisno od svega ostalog, dakle sami za sebe i kao takvi. Najpoznatiji primeri ovakvih idealnih sistema kojima je Veber

³⁷ Za šire razmatranje, vidi Alexander von Schelting, *op. cit.*, str. 353—399.

posvetio mnogo pažnje u svojim sociološkim proučavanjima, a pomoću kojih je nastajao da otkrije šire smisaone veze konkretnih pobuda kojima se ljudi rukovode u određenim istorijskim situacijama jesu protestantska teologija, bramanska filozofija, i tako dalje. Blžiže o tome u petoj glavi.

A sad da vidimo kako Veber rešava osnovno metodološko pitanje — pitanje mogućnosti uzročnog objašnjenja društvenih pojava. Unapred treba reći da je ovde reč o najvažnijem i najvrednijem delu Veberovog metodološkog programa. Niko pre Vebera nije bio toliko svestan logike uzročnog istraživanja i niko pre njega nije tako jasno pokazao da je formalna struktura uzročnog objašnjenja ista u svim slučajevima, bez obzira da li nas interesuju značajni istorijski događaji, pojave iz svakodnevnog života, prirodno zbivanje koje je lišeno značenja ili smisaono orijentisano ljudsko delanje³⁸. Time je Veber, u stvari, utvrdio da između prirodnih i društvenih nauka nema nikakve bitne razlike ili, drugim recima, da sve nauke, ma kakav bio predmet njihovog proučavanja, počivaju na istim logičkim pretpostavkama, čudno je da sam Veber nije izveo ovaj zaključak.

Veber se najpre pita: kako je uopšte moguće utvrditi da je jedan određeni činilac uzrok jedne određene pojave, kad postoji beskonačno mnoštvo činilaca koji uslovljavaju tu pojavu u njenom konkretnom obliku i kad je neophodno udruženo dejstvo svih tih činilaca da bi pojava mogla nastati? Ovo pitanje, očigledno, polazi od shvatanja da je stvarnost heterogeni kontinuum i ne vodi računa o razlici između prirodne i društvene stvarnosti. U najkraćim crtama, Veberov odgovor na postavljeno pitanje glasi: uzročno objašnjenje je moguće pod ovim uslovima: 1) ako se potraže oni činioci koji su relevantni za objašnjenje onog aspekta ili sastavnog dela pojave koji nas interesuje, a zanemare oni činioci koji su od značaja i za njene ostale strane ili za pojavu u celini; i 2) ako se zanemare oni činioci koji predstavljaju opšte uslove čitavog niza drugih pojava, to jest bez kojih ni mnoge druge po-

³⁸ Razne strane Veberovog shvatanja iscrpno razmatra Alexander von Schelting, *op. cit.*, str. 255—i09. U znatno skraćenom i uprošćenom obliku, Veberovo shvatanje izlaže na isti način i Talcott Parsons, *The Structure of Social Action* (Glencoe, 111.: The Free Press, 1949), str. 610—624.

jave ne bi mogle nastati. Nema sumnje da je ovim odgovorom Veber tačno pogodio u središte same stvari. Njime je jasno pokazao dve stvari: 1) da uzročno objašnjenje pretpostavlja apstraktno-analitičko određivanje same pojave koju treba objasniti, i 2) da prilikom nastojanja da se objasni neka pojava koja nas interesuje ima smisla pozvati se samo na specifične uslove koji su nužni i dovoljni za nastupanje te pojave, a ne i na bilo šta što s njom stoji u vezi.

Pošto je utvrdio da je uzročno objašnjenje u načelu moguće bez obzira na složenost i isprepletenost područja koje istražujemo, Veber se usredsređuje na glavno pitanje. On razmatra formalnu stranu procesa koji podrazumeva svako kauzalno istraživanje, to jest istraživanje koje nastoji da otkrije odnos između uzroka i posledice, i detaljno opisuje pojedine logičke operacije od kojih se sastoji postupak proveravanja osnovanosti predloženog objašnjenja. Međutim, ovde ne možemo opširno pretresati logičke uslove koje mora da zadovolji svako uzročno objašnjenje ukoliko polaže pravo da bude istinito. Navešćemo samo ono što je najvažnije u Veberovom izlaganju. Potpuno u duhu Milovog kanona eksperimentalnog istraživanja, Veber ističe da proveravanje uzročne relevantnosti jednog činioca zahteva uspostavljanje stroge kontrole nad nizom činilaca koji neposredno nisu predmet proučavanja, i da se sastoji u poređenju jedne stvarne ili zamišljene situacije koja je u svemu ista ili slična onoj koja nas interesuje i koju hoćemo da objasnimo, s tom razlikom što u njoj nedostaje onaj činilac čiju uzročnu, relevantnost ispituujemo. Drugim recima, Veber tvrdi da u središtu svakog pokušaja da se utvrdi da li je neko objašnjenje stvarno ili prividno stoji pitanje: šta bi se dogodilo kad činilac čiju relevantnost ispituujemo ne bi postojao, to jest da li bi i bez tog činioca mogla nastati pojava koja nas interesuje? Očigledno, Veber ima na umu upravo najstroži model za proveravanje uzročnih odnosa — model eksperimenta.

Ali odmah treba preduprediti jedan mogućan nesporazum. Veberova logička shema uzima eksperiment kao idealan obrazac uzročnog istraživanja, ali ne polazi od shvatanja da je u svakom konkretnom slučaju stvarno moguće menjati pojedine činioce i veštački stvarati najpogodnije uslove, što je karakteristično za eksperiment kao istraživački postupak. Gak bi se moglo reći da je Veber malo verovao u mogućnost eks-

perimentalnog proučavanja društvene stvarnosti. Smatrao je da se to može postići u sasvim ograničenom obimu, i da od svih društvenih nauka samo psihologija može da pođe putem eksperimentalne nauke, što se tiče sociologije, Veber nije rekao ništa. Najverovatnije zbog toga što nije video nikakvu mogućnost da se eksperimentalni metod upotrebi u sociološkom proučavanju. Po njegovom mišljenju, sociologija je prvenstveno upućena na uporedno-istorijski metod. Kao i Dir- kem, možda čak i odlučnije od njega, Veber tvrdi da je uporedno-istorijski metod najbolje i najprikladnije sredstvo koje sociologiji stoji na raspolaganju za proučavanje društvene uzročnosti.³⁹ U nemogućnosti da stvarno manipuliše s činionicima čiju uzročnu relevantnost hoće da proveri, sociologija mora da se ograniči na istorijske analogije, to jest mora da pronađe takve istorijske situacije koje su približno jednake situaciji koju treba objasniti, ali se razlikuju u pogledu činioca za koji se pretpostavlja da je uzročno relevantan. Idealno bi bilo, kaže Veber, kad bi se mogla pronaći takva istorijska situacija koja se u svemu podudara s onom koja nas interesuje, tako da u njoj nedostaje samo onaj činilac koji proveravamo. Ali pošto je ovaj ideal praktično nedostižan, u sociologiji retko kad možemo proveriti osnovanost nekog uzročnog objašnjenja na sasvim zadovoljavajući način.

Što je još gore, često nismo u stanju da se poslužimo ni istorijskim analogijama, ma koliko bile nesavršene, često je moguće upotrebiti samo imaginaran eksperiment, koji je, kako i sam Veber kaže, sasvim nepouzdan sredstvo. Najpro- stije rečeno, imaginaran eksperiment predstavlja jedan oblik hipotetičke rekonstrukcije objektivnog mogućnog razvoja pod promenjenim uslovima: pošto se najpre u mašti odstrani onaj činilac koji nas interesuje, ispituje se da li se u tom slučaju moglo dogoditi ono što se stvarno dogodilo. Naravno, nije potrebno da se pri tom do tančina predoči šta bi se dogodilo kad činilac za koji pretpostavljamo da je uzročno relevantan

³⁹ Vidi, na primer, Max Weber, »Vorbemerkung«, *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*, I (Tübingen: J. C. B. Mohr/Paul Siebeck, 1920), str. 12, 15. O Veberovom odnosu prema istoriji opširno govori H. Stuart Hughes, *Consciousness and Society: The Reorientation of European Social Thought 1890—1930* (New York: Vintage Books, 1961), str. 323—335.

ne bi postojao — takav pokušaj bi mogao da dovede do monstruoznih rezultata. Dovoljno je samo utvrditi šta se ne bi moglo dogoditi. I ako se pokaže da je pod promenjenim uslovima nemoguće zamisliti da bi se dogodilo ono što se stvarno dogodilo, onda je opravdano zaključiti da je činilac u pitanju relevantan u uzročnom pogledu.

Na kraju, treba pomenuti da je u svom razmatranju formalnih uslova koje mora da zadovolji svako uzročno objašnjenje Veber prvenstveno mislio na objašnjenje pojedinačnih događaja. Stoga se može steći utisak da logička shema koju smo upravo izložili mnogo više vodi računa o istraživačkoj praksi istorije nego sociologije i da, utoliko, ne važi i za proveravanje opštih hipoteza, to jest takvih hipoteza koje utvrđuju postojanje uzročne veze u masi slučajeva iste vrste. U stvari, takav utisak bio bi sasvim pogrešan. U pitanju je jedna logička shema koja služi za proveravanje osnovanosti predloženog objašnjenja bez obzira da li je reč o opštim ili pojedinačnim vezama između pojava. Kad se proverava uzročna veza između pojedinačnih događaja, onda ova shema postaje nešto složenija, to jest u nju se moraju uključiti izvesni elementi koji nemaju uticaja na proveravanje opštih hipoteza. Uostalom, lako se može videti da je u svom metodološkom uvodu za delo *Privreda i društvo*, gde je pomenuta logička shema ponovo izložena u vrlo sažetom obliku, Veber imao na umu proveravanje opštih hipoteza, a ne problem istorijskog objašnjenja.

STVARNOST I IDEALAN TIP

Ostalo nam je još da se pozabavimo Veberovim shvatanjem idealnih tipova koje zauzima važno mesto u njegovom metodološkom programu. Kao što ćemo odmah videti, ovo shvatanje je bitan sastavni deo Veberovog shvatanja o prirodi i zadacima sociologije, a u isti mah predstavlja dosledan završetak njegovog filozofsko-antropološkog shvatanja. Ono je jedna od najpoznatijih tačaka Veberove metodologije i sociologije: kad se danas pomene Veberovo ime, onda se često misli baš na idealne tipove. Međutim, Veberovo shvatanje idealnih tipova spada u najteže i najzamršenije strane njegovog

metodološkog programa.⁴⁰ Mada se često vraćao na ovo pitanje, u nastojanju da što potpunije i tačnije izloži svoje shvatanje, Veber nije uspeo da pokaže u čemu se zapravo sastoji metod idealnih tipova i kakva je njegova uloga u sociološkom proučavanju. Stoga moramo zaci iza mnogobrojnih i često protivrečnih Veberovih formulacija, kako bismo otkrili njihovo racionalno jezgro.

Najbolji i najpouzdaniji način da se prodre u središte Veberovog shvatanja idealnih tipova bio bi onaj preko izvesnih opštih pitanja. U tom pogledu najvažnije je obratiti pažnju na pitanje odnosa između pojma i stvarnosti u okviru Veberove metodologije. Već u svojoj kritici istorijske škole, Veber odbacuje svaku pomisao na mogućnost potpunog i iscrpnog saznanja stvarnosti. Po njegovom mišljenju, saznanje je jedan aktivan, stvaralački proces, a ne pasivno odslikavanje. Za saznanje je bitna pojmovna prerada stvarnosti, a ne intuitivno poniranje u nju. Ono podrazumeva izdvajanje izvesnih pojava iz haotičnog mnoštva, podređivanje iskustvenog materijala određenom stanovištu, suvereno razdvajanje i spajanje pojedinih elemenata. Odatle proizlazi da pojmovi nikad ne sadrže čitavu stvarnost, već mnogo manje. Oni imaju apstraktan karakter. To dolazi otud što oni ne opisuju nijednu pojavu u njenoj individualnosti, dakle vodeći računa o svim njenim svojstvima, već samo s obzirom na ono što je opšte na njoj. Prema tome, svi pojmovi su u izvesnom smislu nestvarni i treba ih dobro razlikovati od pojava koje pomoću njih obuhvatamo. Pojmovi su misaone tvorevine, podešeni za rešavanje određenih problema, a ne nešto što-objektivno postoji. U njima su sjedinjeni izvesni elementi i odnosi koji su za istraživača značajni sa nekog određenog stanovišta, a pomoću njih nepregledna raznovrsnost stvarnosti dobija određenu strukturu. U načelu, Veber smatra da ovo shvatanje o odnosu između pojma i stvarnosti podjednako važi za sve nauke.

⁴⁰ Uz izlaganje dalje u tekstu, vidi Siegfried Landshut, *op. cit.*, str. 38—53; Hans Freyer, *op. cit.*, str. 145—158; Alexander von Schelting, *op. cit.*, str. 354—361; Talcott Parsons, *op. cit.*, str. 601—610; Dieter Henrich, *op. cit.*, str. 83—103. Vidi i odeljak »Veberovo shvatanje idealnih tipova« u mojoj knjizi *Problemi sociološke metoda*, str. 133—139.

Pa ipak, on nalazi da se o apstraktnom karakteru socioloških pojmova može govoriti i u jednom posebnom smislu ili, tačnije, da se jedna vrlo važna grupa socioloških pojmova u logičkom pogledu znatno razlikuje od svih ostalih pojmova kojima se služe kako prirodne tako i društvene nauke. Ovu grupu pojmova koji imaju takva svojstva koja ne srećemo ni kod jedne druge grupe pojmova, Veber naziva idealnim tipovima.

Druga stvar o kojoj treba povesti računa u vezi s Veberovim shvatanjem idealnih tipova tiče se samog predmeta koji sociologija proučava. U pitanju je, naravno, unutrašnja, subjektivna strana ljudskog delanja koja je dostupna smisaonom tumačenju i razumevanju. Po Veberovom mišljenju, zadatak sociologije je da pronikne u smisaoni mehanizam onoga što se u društvu događa, da otkrije unutrašnje pobude kojima se ljudi rukovode, da protumači širi kontekst značenja u kome se ljudsko delanje odvija. Međutim, ovaj zadatak se ne može postići nikako drukčije nego stvaranjem idealnih tipova. Razlog je vrlo prost. O tome sam Veber kaže: »U najvećem broju slučajeva, društveno delanje protiče u mukloj i tupavoj polusvesnosti ili nesvesnosti svog naumijenog značenja. Onaj koji dela mnogo više neodređeno oseća šta znači njegovo delanje nego što zna ili je svestan njegove unutrašnje strane. Daleko najčešće, društveno delanje je nagonsko ili rutinsko. Pravo značenje delanja, bilo da je u pitanju racionalno ili iracionalno delanje, uzdiže se do svesti samo u pojedinim prilikama, a kad su u pitanju oni oblici delanja koji su masovni po svojim razmerama samo kod malog broja pojedinaca. U stvarnosti, potpuno svesno i jasno smisaono delanje je samo graničan slučaj.«⁴¹ Prema tome, ako uopšte hoće da razume ljudsko delanje, sociologija mora da stvori takve pojmove koji se znatno udaljuju od stvarnosti, ali koji su u najvećem mogućem stepenu smisaono adekvatni. Jer pošto su značenja bitan sastavni deo ljudskog delanja — bez obzira da li su pojedinci svesni šta čine — sociologija ne može da se zadovolji time da utvrdi samo kako stvari stoje. Ona mora da postupa tako kao da ljudi stvarno znaju kakav je smisaoni osnov njihovog ponašanja. Samo na taj način sociologija može da nađe pravi ključ za razumevanje predmeta koji

41 *Wirtschaft und Gesellschaft*, str. 10.

proučava. U krajnjoj liniji to znači da je sociološki fikcionalizam⁴² ugaoni kamen Veberovog shvatanja društvene stvarnosti.

Ali time još nismo u potpunosti razjasnili suštinu Veberovog shvatanja. Ima jedna okolnost kojoj naknadno moramo posvetiti punu pažnju, a koja je neobično važna za razumevanje čitavog Veberovog metodološkog programa. Iz onoga što je napred rečeno proizlazi da je sociologija neizbežno upućena na metod idealnih tipova, jer samo na taj način može da razgraniči različite tipove značenja i da pokaže koje značenje treba pripisati pojedincu ili pojedincima u zmišljenom tipu društvenog delanja. Drugim recima, hoće da se kaže da svi idealnotipski pojmovi imaju fiktivan karakter, bez obzira da li se odnose na racionalno ili iracionalno delanje. Ali iako je verovao da je moguće i korisno stvoriti takve idealne tipove koji bi otkrivali smisaone veze onih oblika ljudskog delanja kod kojih preovlađuju iracionalni činio-ci, Veber se toga malo pridržavao u praksi, čak treba reći da u tom pravcu nije učinio gotovo ništa. Smatrao je da najviši stepen jasnosti i izvesnosti poseduje racionalno delanje, to jest takvo delanje koje se u izboru sredstava racionalno orijentiše prema nekom cilju, i da sociologija treba da se usredsredi na ono što najpre možemo razumeti. Doduše, u stvarnosti se racionalna shema sredstvo—cilj retko kad javlja u čistom vidu. Ali baš zbog toga što je racionalno delanje mnogo razumljivije nego ono koje je uslovljeno iracionalnim pobudama, Veber je mislio da sociologija prvenstveno treba da stvori racionalne idealne tipove. Samo pomoću njih može se objasniti koliko na stvarno delanje utiču iracionalni činio-ci i koliko ti činio-ci skreću njegov tok od čisto racionalnog pravca.

Utoliko, može se s pravom reći da Veberovo shvatanje idealnih tipova počiva na racionalističkim temeljima. I pošto je metod idealnih tipova nerazdvojno povezan s metodom razumevanja, jasno je da u središtu Veberovog shvatanja o prirodi i zadacima sociologije stoji ideal čoveka koji razum postavlja kao najviši princip života. Razume se, to ne znači

⁴² To je dobro istakao Friedrich H. Tenbruck, *loc. cit.*, str. 625. Vidi i Raymond Aron, *La sociologie allemande contemporaine* (Paris: Librairie Felix Alcan, 1935), str. 105—106.

da je Veber podlegao racionalističkoj predrasudi da u ljudskom životu stvarno preovlađuju racionalni elementi. Jer kad bi bilo drukčije, Veber ne bi govorio o idealnim tipovima. Kad bi prosečni ljudi doista bili racionalna bića, onda smislaono tumačenje njihovog ponašanja ne bi imalo fiktivan karakter. U tom slučaju bi idealnotipska shema predstavljala stvarno objašnjenje, a ne samo nagoveštaj objektivnih mogućnosti.

U celini uzev, Veberovo shvatanje idealnih tipova zasluži najveća priznanja. Ovo pogotovo ako se ima na umu antropološka dimenzija u kojoj se kreće i na koju ukazuje. Treba, doista, priznati da Veberovo shvatanje idealnih tipova otkriva jednu mogućnost prilaženja i saznanja koja mora zainteresovati svakog kome leži na srcu pitanje čoveka i njegove sudbine u društvu. Ravnodušan može ostati samo onaj kome je izmakla iz vida osnovna nit Veberovog nastojanja. Jer Veberovo shvatanje, bar što se tiče osnovne ideje kojom se rukovodi, otvara zadivljujuću perspektivu nauči koja hoće da razume i objasni čoveka, društvo i kulturu. U mnogo čemu, metod idealnih tipova predstavlja novu i samosvojnu verziju čuvene Sokratove dijalektičke veštine (*τέχνη μαίευσις*) • U njemu je našao svoje ispunjenje osnovni zahtev Veberove etike da čovek treba da bude ono što jeste, to jest racionalno biće. Ali u njemu je u isti mah došla do izražaja značajna misao da sociološko saznanje ima smisla i opravdanja samo ukoliko doprinosi tome da čovek bolje i dublje upozna samog sebe. Time što sociologiju upućuje da stvara idealne tipove društvenog delanja koje se racionalno orijentiše prema određenim ciljevima, Veber, u stvari, obavezuje sociologiju da bude od pomoći čoveku koji teži da ostvari svoju najdublju prirodu. Jer samo zahvaljujući tome što se udaljava od stvarnosti, što je racionalizuje do krajnjih mogućnih granica, sociologija može da udovolji ovoj obavezi. Kao nauka o idealnotipskim oblicima racionalnog ponašanja, ona pomaže čoveku da se uzdigne do svesti o smisaonim i stvarnim pretpostavkama svog delanja i, u krajnjoj liniji, podstiče i olakšava čovekovo oslobođenje⁴³. Ima li ičeg pri-

43....

vlačnijeg i uzbudljivijeg od nastojanja da se nauka najtešnje poveže s etikom, ne gubeći pri tom nimalo od svoje autonomnosti?

Ali ako se Veberovo shvatanje idealnih tipova razmotri u pojedinostima, slika se menja iz osnova, štaviše, u tom slučaju treba reći da ono pati od velikih nedostataka. To se jasno vidi već na prvi pogled. Veberovo shvatanje idealnih tipova sadrži niz različitih elemenata koji se, doduše, međusobno prepliću i dopunjavaju, ali koji, ipak, pripadaju različitim ravnama naučne sistematizacije i koje je relativno lako odvojiti jedne od drugih. To što Veberu nije pošlo za rukom da jasno odredi logičku prirodu pojedinih analitičkih postupaka koji potpadaju pod zajednički imenitelj »idealni tip« ne treba da nas čudi. Cesto i najveći mislioci previde sasvim proste i očigledne činjenice. Uostalom, slabost Veberovog shvatanja može se objasniti time što se Veber mnogo više interesovao za samu ideju idealnotipskog metoda nego za njenu sistematsku logičku razradu. Treba još dodati da se dosta i preteruje kad se tvrdi da je Veberovo shvatanje idealnih tipova nejasno, nedosledno i protivrečno. Veliko je pitanje da li razdvajanje i razlučivanje pojedinih elemenata koje je Veber udružio u svojoj metodološkoj zamisli može mnogo da obogati pojmovno-teorijski arsenal sociologije. Ali nema sumnje da se na taj način lako može izgubiti iz vida osnovna ideja Veberovog shvatanja.

Osnovni nedostatak Veberovog shvatanja je u tome što pojmovno određivanje brka s hipotetičko-analitičkim razmatranjem i na taj način zanemaruje razliku između upotrebe idealnih tipova u cilju deskripcije i njihove upotrebe u cilju objašnjenja. Veber govori čas o tome da je idealni tip jedna zamišljena, stilizovana slika konkretnih pojava, čas opet o tome da je idealni tip jedan analitički model koji pokazuje nestvaran, ali objektivno mogućan tok događaja. Ali to nije jedini nedostatak Veberovog shvatanja. Pored toga što je pomešao pomenute dve različite ravni naučne sistematizacije, on nije jasno odvojio ni istorijsku od teorijske upotrebe idealnih tipova. U njegovom izlaganju idealni tipovi preuzimaju najrazličitije uloge: to su i pojmovi pomoću kojih shvatamo »istorijske individuum«, to jest kolektivne istorijske pojave (kao što su, na primer, srednjovekovna varoška privreda, kineska patrimonijalna birokratija, italijanska renesansa, i to-

me slično), kao i pojmovi pomoću kojih određujemo prirodu izvesnih pojava bez obzira na vreme i mesto (na primer, ciljno-racionalno delanje, harizmatična vlast, birokratska organizacija, i tome slično), ali to su i *ad-hoc* stvorene sheme objektivno mogućnog toka jednog konkretnog događaja (na primer, bitke kod Vaterloa), kao i apstraktno-analitički modeli koji se odnose na izvesne tipične situacije koje se ponavljaju u društvenom životu (na primer, Grešmov zakon). Najzad, što je ne manje važno, Veber greši i u tome što ne pravi jasnu razliku između idealnih tipova kod kojih je smisla tumačenje nerazdvojno povezano s utvrđivanjem uzročnih odnosa između pojava (u okviru zamišljene slike objektivno mogućnog toka događaja) i idealnih tipova koji utvrđuju samo smislaone veze između izvesnih duhovnih sadržaja na osnovu njihove bezvremene idealne pripadnosti (na primer, ideal demokratije, duh određene istorijske epohe, i tome slično). Da je ova razlika ne manje važna od prethodnih, može se lako zaključiti već na osnovu onog što je rečeno u jednom ranijem odeljku.

Daleko bi nas odvelo kad bismo hteli da detaljno objasnimo logičku osobenost svake od navedenih varijanti idealnih tipova. Ali, na sreću, to nije neophodno. U narednim glavama imaćemo prilike da se upoznamo s pojedinim načinima upotrebe idealnih tipova na konkretnom sociološkom materijalu. Uostalom, pošto se u svojim sociološkim proučavanjima Veber obilato služio metodom idealnih tipova, svako kome je stalo da se detaljnije upozna s tim metodom trebalo bi pre svega da pogleda šta je Veber stvarno radio, a ne šta je o svom radu mislio.

IV. SISTEM SOCIOLOŠKIH KATEGORIJA

ZAMISAO I OSTVARENJE

Videli smo već da je Veber bio krajnje rezervisan prema ideji da se u društvenim naukama, i posebno u sociologiji, stvori jedan trajan i zatvoren teorijski sistem. Smatrao je da nastojanje u tom pravcu nikad ne može uroditi plodom i, štaviše, da je konačan sistem sociološkog saznanja u načelu nedostižan ideal. Po njegovom mišljenju, u oblasti društvenih nauka nema kumulativnog razvoja, već se uvek mora početi iz početka. Ovo zbog toga što kulturne vrednosti koje određuju pravac sociološkog interesovanja ne pružaju čvrst i opšteprihvatljiv okvir u kome bi se stalno moglo graditi dalje na rezultatima prethodnih pokušaja. Ali to nije bio ni jedini ni najvažniji razlog Veberove skepse. Pored toga što je uviđao da je nemoguće ostvariti pomenuti ideal, Veber je smatrao da nije ni poželjno gajiti ambicije takve vrste. Ovo zbog toga što je zadatak sociologije da razume i objasni konkretnu društvenu stvarnost, a ne da stvori apstraktnu mrežu pojmova koja obuhvata sve što se bilo kad i bilo gde u društvu dogodilo ili moglo dogoditi.

Pa ipak, Veberova sociologija nije zaokupljena samo istorijskim pitanjima, a još manje bi se moglo reći da joj nedostaje dublja teorijska podloga. Pogotovo u poslednjem periodu svog rada, Veber je znatno pomerio naglasak sa istorije u pravcu teorijskog razmatranja. Pod pritiskom ogromnog istorijskog materijala koji je godinama gotovo pomamno prikupljao, on je sve više osećao potrebu da jasno formuliše osnovne pojmove koji se moraju upotrebiti u svakom sociološkom proučavanju, bez obzira da li je u pitanju moderno kapitalističko društvo ili neki drugi tip društva. Najupadljiviji simptom ove promene je novo određivanje prirode i zadataka sociologije. U uvodu za svoje glavno delo *Privreda i društvo* Veber je naknadno stavio u zadatak sociologiji da stvori čiste